

Taaldiscriminatie en taalstrijd

De Vlaamse tolbeambten en het ministerie van financiën,
1894-1914

HARRY VAN VELTHOVEN

De revolutie van 1830 creëerde de Belgische natiestaat. Tot de elitaire consensus behoorde de dominantie van het Frans als hoge statustaal. Dat gold voor alle eliteposities en dus ook voor het bestuurlijke niveau. Een hiërarchisch en autoritair gestructureerde ambtenarij kreeg een Franstalige bestuurscultuur en gedragscodes. De bestuurswet van 1878 zorgde voor een eerste correctie: in onderlinge contacten ging in Vlaanderen de taalvrijheid van de burger voor die van de ambtenaar. De taalwet werd evenwel slecht toegepast en zei niets over de interne diensttaal zodat de macht van de eentalig Franse bestuurspiramides intact bleef.¹

Twee theoretische invalshoeken komen verder van pas. De eerste benadering stelt dat leidinggevende kaders in de administratie hun eigen doelstellingen en belangen nastreven. Ze bouwen daartoe informele netwerken uit en schakelen hun greep op de informatie in: de manipulatie van de informatiestroom, de interpretatie van instructies, vertragings- of versnellingsmanoeuvres bij de ten uitvoerlegging.² Gestolde instellingen werken normerend en conserverend, maken gebruik van beloning en sanctie. Als zij hun machtsbasis (positie, aanzien, bevoegdheid, carrière) bedreigd achten, doen ze aan *bureaucratic infighting*, de opzettelijke tegenwerking van het beleid.³ Dit helpt de talrijke Vlaamse aanklachten tegen een “*franskiljons middenbestuur*” verklaren.

Een tweede invalshoek stelt het incrementele tegenover het rationele beleidsmodel. Het beleid bouwt stapsgewijze voort op beleidsbeslissingen uit het verleden. Die zijn politiek interessanter dan de rationele omdat bij kleine wijzigingen

1. E. WITTE en H. VAN VELTHOVEN, *Taal en politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel, 1998.

2. E. WITTE, *Politiek en Democratie. Omtrent de werking van de westerse democratiën in de 19de en 20ste eeuw*, Brussel, 1996, p. 275.

3. W. DEWACHTER, *Besluitvorming in Politiek België*, Leuven, 1992, p. 263.

sneller een consensus wordt bereikt. Conflicten daarentegen doen zich juist voor bij grote beleidswijzigingen omdat ze meer belangen in het gedrang brengen. Het incrementele beleidsmodel benadrukt het pragmatische karakter van de besluitvorming. Besluitvormers zoeken slechts zelden naar 'de beste' oplossing. Ze zoeken naar een oplossing die werkt, vertrekkend van wat men kent, hetgeen tot de stabiliteit bijdraagt.⁴

De Vlaamse beweging was vanaf 1857 in een politieke fase gekomen. Zij had vanaf 1873 de eerste taalwetten veroverd die Vlaanderen een beperkte vorm van tweetaligheid gaven. Haar belangrijkste steunpunten lagen in de grote steden. Omwille van historische en socio-professionele omstandigheden was Antwerpen de meest Vlaamsgezinde stad. Het was bovendien het enige Vlaamse arrondissement waar een flamingantische middenklasse er werkelijk in geslaagd was greep op de politieke besluitvorming te krijgen en de franskiljonse cijnselite tot grote toegevingen te dwingen. Het waren haar vertegenwoordigers in het parlement, en tot 1910 vooral Edward Coremans, die het meest voor taalrechtvaardigheid opkwamen.

Van groot belang was de versnellingsfase van de Vlaamse beweging rond de eeuwwisseling. Vooreerst was er in 1893 de invoering van het mannelijk algemeen meervoudig stemrecht en in het verlengde ervan het verkrijgen van de gelijkheidswet in 1898, de officiële gelijkheid van Nederlandstalige en Franstalige wetteksten. Terzelfdertijd vernieuwde Lodewijk De Raet de ideologie van het flamingantisme door taaldiscriminatie aan materiële achteruitstelling te binden. Dit bewustwordingsproces vond ook plaats op het moment dat de modernisering van de staat gepaard ging met een grote expansie van de taalspecifieke tertiaire sector. Bijgevolg werden een groeiend aantal ambtenaren met de taalmuur geconfronteerd. Reeds smeulende conflicten barstten open. Dat gebeurde het eerst in de toldienst en meer bepaald in Antwerpen, waar in 1896 de Verbroedering der Vlaamse Tolbeambten werd opgericht. Dit artikel gaat over het ontstaan en de betekenis van deze laatste belangengroep alsook over de ruimere discussie die zij losmaakte. Het is gebaseerd op systematisch onderzoek van de parlementaire annalen, partieel personderzoek en de verslagen van de Congressen der Vlaamse Bedienden van de Openbare Besturen 1910-1913.⁵

4. M. BRANS, *De politiek-wetenschappelijke en beleidsgerichte benadering van het openbaar bestuur. Grondleggers en recente trends*, in: R. MAES en K. JOCHMANS (eds.), *Inleiding tot de bestuurskunde*, Brussel, 1996, p. 183.

5. H. VAN VELTHOVEN, *Het eerste organisatorisch verzet tegen de taaldiscriminatie in het openbaar bestuur: de Antwerpse Verbroedering der Vlaamse Tolbeambten en het Ministerie van Financiën (1886-1914)*, in: *Jaarboek van de Administratieve en Economische Hogeschool*, Brussel, 1986, pp. 339-368.

De confrontatie in de toldienst

In 1912 telde de toldienst 5.572 ambtenaren: controleurs, verificateurs, luitenanten, onderluitenanten, brigadiers, onderbrigadiers, tolbeambten. Daarvan verbleven er 3.384 in de vier Vlaamse provincies, 1.737 in de vier Waalse provincies en 451 in de provincie Brabant (waarvan 418 in Brussel). Het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië kwam voornamelijk door de havenstad Antwerpen (1.473 tolagenten). Tussen 1880 en 1912 was het aantal tolbeambten er gestegen van 335 tot 1.042, het aantal onderbrigadiers van 96 tot 251, het aantal brigadiers van 47 tot 77.⁶

Om in de toldienst te worden aangeworven moesten alle kandidaten prioritair slagen in hetzelfde examen Frans. Wallonië bleef, gezien het beperkter aantal standplaatsen, voor Waalse tolbeambten voorbehouden. Voor Vlaanderen dienden, mede als gevolg van de bestuurswet van 1878, bewijzen van tweetaligheid geleverd. De strenge selectie inzake de kennis van het Frans had echter tot gevolg dat onvoldoende kandidaten werden gerecruteerd. Wie echter wel slaagde, kon sneller carrière maken. De Waalse tolbeambten vonden dit discriminerend. Ze hadden daartoe een vergelijkende loopbaanontwikkeling uitgewerkt. Een 21-jarige Vlaamse tolbeambte kreeg na 3 tijdelijke diensttermijnen een vaste aanstelling, een Waalse na 6 diensttermijnen; een Vlaming werd na 11 jaar onderbrigadier, een Waal na 17 jaar; een Vlaming werd na 21 jaar brigadier, een Waal na 29 jaar. Dat werkte ook door bij de pensionering. Tegen die achterstelling werden maatregelen geëist.⁷

Daartegenover stonden Vlaamse grieven. Vanaf 1882 had het ministerie immers, bij gebrek aan Vlaamse effectieven, Waalse tolbeambten in Vlaanderen toegelaten. Ze konden dan sneller promotie maken, maar mochten als zodanig niet meer naar Wallonië terugkeren. Taalvoorwaarden waren daaraan niet verbonden. Na de taalwet van 1889, die in Vlaanderen ook Nederlandstalige proces-verbalen verplicht maakte, had de minister wel laten weten dat deze tolbeambten Nederlands zouden moeten kennen, maar daarbij was het gebleven.⁸ Vooral in Antwerpen groeide daarover het ongenoegen. Statistieken opgemaakt door een grievencomité

6. De totalen werden gereconstrueerd aan de hand van de cijfers verstrekt door de minister van Financiën M. Levie op vraag van volksvertegenwoordiger A. Henderickx, Parlementaire Vragen en Antwoorden, Kamer 1911-1912, 5 maart 1912, p. 170.

7. T. COOPMAN en A. SIFFER, *De Taalstrijd hier en elders*, I, 1897-1898, pp. 200-201.

8. *Annales Parlementaires (AP)*, Kamer 1898-1899, 29 november 1898, minister De Smet de Naeyer, p. 115.

in 1887 en 1893, wezen op een stelselmatige toename van Nederlandsonkundigen. De statistiek van 1893 stelde dat 319 van de 765 hogere en lagere tolbeambten aan de haven en aan de stapelplaats Walen waren (42%) en dat tenminste 250 van hen (33%) geen Nederlands konden spreken of schrijven.⁹ De Vlaamse tolbeambten dienden bijgevolg als tolk te fungeren, maar werden bij bevorderingen voorbijgestoken. Zwaar werd getild aan de niet nagekomen belofte van minister August Beernaert (tevens regeringsleider en titularis van het departement sinds 1884), die in 1887 en in 1890 beloofd had de kennis van het Nederlands in Vlaanderen op te leggen. Hij werd voor de snel verslechterende situatie verantwoordelijk gesteld.¹⁰ De irritatie werd ook merkbaar in La Fraternelle, de gezamenlijke vereniging van Antwerpse douaniers, opgericht om de materiële belangen te behartigen.¹¹

Met de komst van Paul De Smet de Naeyer op het ministerie van financiën in 1894 (vanaf 1896 tot 1907 tevens regeringsleider, op een korte periode in 1899 na), zouden de tegenstellingen verscherpen. Volgens hem betekende de vereiste tweetaligheid voor Nederlandssprekenden al een bevoordeling van de ééntalige Walen. Bijgevolg moesten zij voor een standplaats of een bevordering in Vlaanderen Nederlands kennen of dit leren. De dienstnota van 20 juli 1894 was in die zin opgesteld. Zij verordende dat voortaan Nederlandsonkundige Walen niet meer voor Vlaanderen in aanmerking konden komen. Wie er al was, moest beloven Nederlands te leren en dat binnen het jaar te bewijzen. De nota van 28 februari 1895 bevestigde dit voor alle bevorderingen in Vlaanderen. Wie daaraan geen gevolg wenste te geven, zou naar Wallonië worden overgeplaatst. Hij zou zijn huidige rang terug opnemen op het moment waarop hij zou bevorderd geweest zijn, indien hij in Wallonië was gebleven. De omzendbrief van 12 december 1895 stelde vast dat bepaalde ambtenaren op hun dienststaat ten onrechte als Nederlands-kennend vermeld stonden. In geval van twijfel diende een ernstig examen, bestaande uit een thema, een versie en een mondelinge proef, uitsluitsel te brengen. De omzendbrieven van 31 oktober 1896 en 23 november 1897 bekrachtigden dit.¹² Uit de ministeriële verklaring bleek dat in Vlaanderen 285 Frans-eentalige Waalse douaniers in de gegeven omstandigheden niet op een bevordering tot onderbrigadier hoefden te rekenen.¹³

9. *Het Recht*, 26 februari 1893.

10. *Het Handelsblad*, 24 mei 1890, Het Hoofdbestuur van de Vlaamse Landdagen aan minister Beernaert; zie ook *Het Handelsblad*, 13 januari 1893 en *AP*, Kamer 1892-1893, 22 december 1892, Coremans, p. 351.

11. *Het Handelsblad*, 20 juni 1891.

12. *AP*, Kamer 1898-1899, 29 november 1898, pp. 116-117.

13. *AP*, Kamer 1897-1898, 21 april 1898, p. 1181.

De Waalse douaniers reageerden nu tegen twee situaties: tegen de achterstand qua promotie in België én tegen het Vlaamse examen voor de Frans-centaligen in Vlaanderen. Wat de eerste grief betrof, werden de volgende maatregelen bepleit: afschaffing van de graad van brigadiers en onderbrigadiers, bevordering na een bepaald aantal dienstjaren en regeling daarvan bij wet, gelijke verdeling van vacatures voor tijdelijke tolbeambten tussen Vlaamse en Waalse kandidaten.¹⁴ Met betrekking tot de tweede grief stuurden de Waalse leden van de Fraternelle op 15 maart 1896 een petitie van verzet naar het parlement. Ze verwezen naar het ongrondwettelijke karakter van de maatregel, hun verworven rechten sinds twintig tot dertig jaar, de moeilijkheid om na lange dienstdagen nog een taal te leren, de overbodigheid ervan in een aantal dienstomstandigheden en in de steden waar alle handelsverrichtingen in het Frans gebeurden, het gebrek aan kennis van het Nederlands bij de Vlaamse douaniers die slechts hun dialect kenden, zodat desgevallend ook van hen een examen diende afgenomen te worden.¹⁵

Deze demarche was gebeurd zonder overleg met de Vlaamse leden van de Fraternelle, die ook aanstoot namen aan de beledigende toon. Toen ze terugkeerden van een vergadering van de Nederduitsche Bond, de Vlaamsgezinde politieke deelgroep van de Meetingpartij, waarvan E. Coremans de volksvertegenwoordiger was, besloten vier bedienden een aparte Vlaamse belangenorganisatie op te richten. Ze scheurden zich van de Fraternelle af en stichtten op 16 april 1896 de Verbroedering, Maatschappij der Vlaamsche Tolbeambten, onder het motto van Karel Ledeganck: “*Zij wilden wat was recht en wonnen wat zij wilden*”.¹⁶ Naast materiële belangenbehartiging zou zij opkomen voor taalgelijkheid, wat met elkaar verbonden was. De Verbroedering beantwoordde aan een behoefte en telde snel een paar honderd leden. Het bestuur vergaderde op een hooizolder boven de paardenstal van de afspanning Den Gevonden Heilige. Als belangengroep wist zij zich naar buitenuit goed te profileren. Einde 1897 beschikte zij over een fanfare, wat een grote investering had betekend. De zoektocht naar een maandblad om de communicatie met de achterban te verzekeren, verliep moeizamer.¹⁷ *Het Ambtenaarsblad* verscheen in september 1897 eenmalig. Er moest gewacht worden op *Het Nieuwe Ambtenaarsblad* (1905-1914).¹⁸

14. AP, Kamer 1897-1898, 15 april 1898, Berloz, p. 1132 en AP, Senaat 1898-1899, 26 april 1898, Tournay, p. 387.

15. AP, Kamer 1895-1896, 10 juni 1896, Hoyois, p. 1691; zie ook *Het Handelsblad*, 23 april 1896.

16. AMVC, M 13615-D.

17. E. DE BAETS, *Een paar bladzijden over het verleden van de Verbroedering der Vlaamsche Bedienden van Geldwezen*, Antwerpen, 1932, pp. 9-12.

18. H. DE BORGER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Antwerpse pers. Repertorium 1794-1914*, Leuven-Parijs, 1968, pp. 148-149, 451.

Op zijn beurt stuurde de Verbroedering een petitie naar het parlement. Daarin werd o.m. gesteld dat de door Waalse ambtenaren ingeroepen verworven rechten erop neerkwamen dat men in Vlaanderen zonder Frans geen tolbeambte kon worden maar als Nederlandsonkundige Waal wel. Verder werd erop gewezen dat een Vlaming bij zijn aanstelling moest bewijzen ook een opstel in zijn moedertaal te kunnen maken en dus meer diende te kennen dan zijn dialect, dat de Waalse ambtenaren hun dienst slechts behoorlijk konden uitoefenen dankzij de onbezoldigde vertaalprestaties van hun Vlaamse collega's, dat desalniettemin tweetalige Vlamingen de belangrijkste functies door Frans-eentalige Walen zagen innemen. Gezien het gebrek aan vertrouwen in de examinatoren (de controleurs als hiërarchische oversten) werd vanuit Vlaamsgezinde kringen bovendien aangedrongen op het toevoegen van inspecteurs uit het openbaar en het vrij onderwijs.¹⁹

In het parlement

Intussen was het wederzijds lobbyen bij sympathiserende parlementsleden volop aan de gang. Tijdens de periode 1895-1902 kwam het naar aanleiding van het jaarlijks budget van het ministerie van financiën dan ook tot discussies in Kamer en Senaat, met inbegrip van een interpellatie.²⁰ Bijsturende maatregelen waren het resultaat, zowel met betrekking tot de Waalse achterstand qua promotie als m.b.t. het Vlaamse examen.

Inzake de Waalse achterstand bleef de minister bij de stelling dat bevorderingen slechts mogelijk waren naargelang er vacatures in het kader kwamen. Wie de twee talen niet beheerste, moest zich tot Wallonië beperken, waar door omstandigheden minder posities te begeven waren. De wachttijd hing dus van de kandidaten zelf af en van hun bereidheid tot tweetaligheid. Volgens de minister was de gemaakte loopbaanvergelijking overigens niet correct omdat ze individuele carrières vergeleek in plaats van gemiddelden. Velen bleven gewone ambtenaar, terwijl het

19. *Het Handelsblad*, 20 mei en 11 juni 1896.

20. *AP*, Kamer: 8 februari, pp. 663-672; 13 februari 1895, pp. 691-692; 21 februari 1895, pp. 779-780; 17 april 1896, pp. 1075-1076; 10 juni 1896, pp. 1691-1710; 11 juni 1896, pp. 1721-1724; 12 juni 1896, pp. 1752-1755; 30 maart 1897, pp. 1028-1029; 1 april 1897, pp. 1064-1065; 2 april 1897, pp. 1085-1086; 15 april 1898, pp. 1131-1137; 19 april 1898, pp. 1141-1149; 20 april 1898, pp. 1163-1170; 21 april 1898, pp. 1171-1184; 29 november 1898, pp. 111-130; 20 juli 1899, pp. 2074-2080; 25 juli 1899, pp. 2102-2105; 1 augustus 1901, p. 2240; 25 april 1902, pp. 1287-1288.

AP, Senaat: 19 maart 1895, pp. 217-219; 21 maart 1895, pp. 244-249; 13 april 1897, pp. 488-489; 14 april 1897, pp. 491-499; 26 april 1898, pp. 385-398.

percentage Walen dat onderbrigadier werd hoger lag dan aan de Vlaamse kant. Globaal bekeken maakten Vlamingen dus sneller promotie, maar in getal minder binnen een groep van honderd, terwijl de Walen trager benoemd werden, maar het groeps gemiddelde van hun bezoldigden viel niet lager uit dan het Vlaamse gemiddelde.²¹ Niettemin dreigde zijn Waalse partijgenoot Jules De Montpellier er in 1898 mee bij de volgende jaarbegroting een amendement in te dienen indien de ongelijkheid dan niet was weggewerkt: een verhoging van het budget met 70.000 frank, de som nodig om het aantal brigadiers en onderbrigadiers in Wallonië te doen stijgen. De oppositie wilde niet zo lang wachten en nam de idee onmiddellijk over. Waalse progressisten en socialisten, die net voordien de gelijkheidswet hadden goedgekeurd, riepen nu hetzelfde gelijkheidsprincipe in. Ze kregen de steun van Juliaan De Vriendt, één van de vaders van de gelijkheidswet. De minister bleef echter een uniforme bevordering op basis van dienstanciënniteit afwijzen. In zijn ogen zou dat een stimulans wegnemen, onbekwamen belonen en een verspilling voor de schatkist betekenen. Het amendement werd verworpen met 49 stemmen tegen 30 bij 2 onthoudingen.²²

Toch voelde de minister zich verplicht om belangrijke toegevingen te doen: In Wallonië werden 100 onderbrigadiers buiten kader aangesteld, voor Walen gereserveerd, waardoor er daar, in verhouding tot het aantal tolbeambten, proportioneel meer onderbrigadiers kwamen dan in Vlaanderen; Het bij voorkeur recruterende onderofficieren uit het leger werd voor Wallonië voordelig genoemd; Aan de financiële discrepantie werd gesleuteld door de bijkomende invoering van anciënniteitsgraden. Wie onbekwaam werd geacht om onderbrigadier te worden, zag daardoor zijn bezoldiging merkkelijk verhogen, met positieve effecten op het pensioen.²³

Volgens ministeriële gegevens liep als gevolg daarvan het verschil in promotie tot onderbrigadier terug van 6 jaar tot 2 à 2,5 jaar.²⁴ Niettemin nam de Waalse socialist Nicolas Berloz in 1899 hetzelfde amendement opnieuw op. Het werd weer afgewezen met 45 tegen 32 stemmen, maar nog meer dan de vorige keer ging het om een Vlaams-Waalse stemming.²⁵

21. *AP*, Senaat 1897-1898, 26 april 1898, p. 396; zie ook *AP*, Kamer 1897-1898, 20 april 1898, pp. 1169-1170.

22. *AP*, Kamer 1897-1898, 21 april 1898, pp. 1183-1184.

23. Zie o.m. *AP*, Senaat 1897-1898, 26 april 1898, pp. 396-398.

24. *AP*, Kamer 1898-1899, 20 juli 1898, p. 2079; *AP*, Kamer 1901-1902, 25 april 1902, p. 1287.

25. *AP*, Kamer 1898-1899, 25 juli 1899, pp. 2102-2105.

De ongelijkheid bleef reacties uitlokken,²⁶ maar de kritiek kwam nu steeds vaker uit de Vlaamsgezinde hoek. Waren er voordien zowel in Vlaanderen als in Wallonië op 62 tolbeambten 10 brigadiers en 17 onderbrigadiers geweest, dan was dit evenwicht ten nadele van Vlaanderen verbroken. Daar telde men op 90 ambtenaren nu 10 brigadiers en 19 onderbrigadiers, terwijl de verhouding in Wallonië op 52 ambtenaren al 10 brigadiers en 17 onderbrigadiers was geworden.²⁷ Een ingreep dus waardoor ditmaal de bevorderingen in Vlaanderen aanzienlijk werden vertraagd. Zo rekende volksvertegenwoordiger Adelfons Henderickx in 1912, op grond van ministeriële gegevens, uit dat er voor de vier Vlaamse provincies (de steden Antwerpen en Gent niet meegerekend) 183 meer tolbeambten waren dan in de vier Waalse provincies, terwijl er 4 luitenanten, 5 onderluitenanten, 18 brigadiers en 84 onderbrigadiers minder waren.²⁸

Daartegenover stelde de minister van Financiën, de Waalse christen-democraat Michel Levie, globale cijfers: op 44 luitenanten waren er 23 Vlamingen en 21 Walen, op 69 onderluitenanten 44 Vlamingen en 25 Walen, op 482 brigadiers 272 Vlamingen en 210 Walen, op 918 onderbrigadiers 532 Vlamingen en 386 Walen. Wat wilden de Vlamingen nog meer? De flaminganten wezen deze vorm van rekenkunde af. Het ging om de proportionaliteit, met veel meer effectieven in Vlaanderen.²⁹ Ook in 1914 werd nog altijd op een gelijke verhouding aangedrongen.³⁰

Even ongelukkig was men aan Vlaamsgezinde kant met het verloop van het door de minister in 1895 vooropgestelde Vlaamse examen voor Nederlandsonkundige douaniers in Vlaanderen.³¹ Centraal in de discussie was de vraag hoe zwaar dat taalexamen als selectie criterium zou wegen. Aanvankelijk bleef de minister bij zijn standpunt. Flaminganten als Coremans verscherpten de probleemstelling. Met de huidige regeling volstond in Wallonië lager onderwijs voor een betrekking als tolbeambte, terwijl in Vlaanderen de strenge eis inzake de kennis van het Frans middelbaar onderwijs nodig maakte. Daarnaast was er de contradictie dat men in

26. Zie o.m. *AP*, Kamer 1906-1907, 20 december 1906, pp. 276-277 en 22 januari 1907, p. 296; *Documents Parlementaires*, Kamer 1907-1908, nr. 86, 21 december 1907, pp. 247-248, verslag namens de middenafdeling door Hoyois.

27. *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 15 februari 1913; *AP*, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, Henderickx, p. 186.

28. *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 13 december 1912, Henderickx, p. 42.

29. *AP*, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, p. 188.

30. *Het Handelsblad*, 30 maart 1914.

31. Voor deze passus wordt verwezen naar de jaarlijkse bespreking van het budget van het ministerie van financiën, met hogervermelde paginering.

Wallonië geen tweetalige Vlaamse douaniers aantrof maar in Vlaanderen wel honderden eentalige Walen. Overigens moest men m.b.t. de openbare diensten niet van Vlamingen en Walen spreken, maar van Belgen. De echte gelijkheid voor alle Belgen bestond erin dat bij de aanwerving voor dezelfde functies hetzelfde examen aan alle kandidaten werd opgelegd. Tevergeefs had hij al dertig jaar op een betere organisatie van het onderwijs in het Nederlands in Wallonië aangedrongen. Zoals de situatie nu was, zou het eigenlijk billijk zijn bij aanwervingen in Vlaanderen geen kennis van het Frans meer te eisen.

De verdediging van de Waalse douaniers werd op verschillende toonhoogten gevoerd. Vooreerst via de natievormende Belgische taalideologie uit 1830. De moeilijkheden werden veroorzaakt door "*des flamingants intransigeants*", die met hun "*prétentions exagérées*" op alle posten in Vlaanderen aasden. Door daar de kennis van het Nederlands te eisen stuurden ze aan op de uitsluiting van de Walen en zo op bestuurlijke scheiding en uiteindelijk op het einde van België. Een beroep werd gedaan op het patriottisme met de traditionele slogan: "*Flamands, Wallons, prénoms, Belge nom de famille*". Sinds 1830 waren geen klachten bekend. De kennis van het Nederlands was in Vlaanderen overbodig, omdat zo goed als alle Vlamingen toch enkele noties Frans bezaten. A fortiori gold dit voor de bureaus die geen contact met het publiek hadden. Tegen tweetalige Vlaamse ambtenaren werd ingebracht dat ze geen Waals kenden.

Andere Waalse parlementsleden erkenden de noodzaak dat ambtenaren 'in contact met het publiek' de taal van dat publiek moesten beheersen. Zij wezen er echter op dat het voor een Waal veel moeilijker was om Nederlands te leren dan voor een Vlaming Frans. De sociale omgeving was ongunstiger en eerst diende gesleuteld aan een tekortschietend onderwijs in Wallonië. Daarnaast beklemtoonden zij de "*droits acquis*" van de Waalse douaniers. Jaren geleden waren zij zonder taalvoorwaarden aangezocht, terwijl ze nu een moeilijk examen kregen voorgeschoteld waardoor hun promotie en standplaats in het gedrang kwamen. Men mocht zich voor hen niet te streng tonen. Het examen was veel te moeilijk en veel te literair: een boekenvlaams, het Nederlands, met soms de vertaling van fiscale wetteksten. In plaats daarvan mocht men uitsluitend de praktische omgangstaal testen, met als maximale eis het zich kunnen verstaanbaar maken en het publiek begrijpen.

Mede op verzoek van J. De Vriendt toonde de minister zich gevoelig voor die argumentering. Voordien al had hij via de omzendbrief van 12 maart 1898 een einde gemaakt aan excessen in verschillende provincies. Daar had men, naast de voorgeschreven drie delen van het examen, ook nog een dictee en een opstel opgelegd. Bij omzendbrief van 25 april 1898 ging hij nog een heel eind verder.

Voor de al in Vlaanderen aanwezige en Nederlandsonkundige Walen werd een overgangsregime voorzien. Thema en versie vielen weg, zodat het examen zich zou beperken tot een mondelinge proef “*sur des sujets faciles et d’une portée pratique*”. De examencommissie zou bestaan uit drie ambtenaren, met tenminste één Nederlandskennende Waal. Ze moest oordelen of de betreffende tolbeambten hun loopbaan in Vlaanderen konden voortzetten.³²

Daarbij rees de vraag hoe ernstig dit examen nog wel zou zijn. Tijdens zijn interpellatie in de Kamer gaf Coremans een voorbeeld van dergelijke proef die de kwotering ‘zeer goed’ had gekregen:

“*Wat dienst doet gij?*” *Et le Wallon répond: ‘De wacht’*

‘Waar?’ ‘In de statie’

‘Waarom?’ ‘Pas de réponse. Néant’

‘Steelt men veel?’ ‘Pas de réponse. Néant’

‘Waar hebt gij Vlaamsch geleerd?’ Réponse: ‘Bij den troep’

‘Waar nog?’ ‘Pas de réponse. Néant.’”³³

Het lijkt wel karikaturaal, maar Coremans verklaarde zich herhaaldelijk bereid om namen te noemen. Die versie bleef terugkomen. In Antwerpen was ook deze aanpassing van het Vlaamse examen niet van aard om de broederlijkheid tussen Vlaamse en Waalse douaniers te herstellen. “*Twee, drie woorden Vlaamsch voor de Walen, stellen tegenover de grondige kennis der Fransche taal voor de Vlamingen, is te oneindig verschillend; de gelijkheid der talen, die door de stemming der wet Coremans-De Vriendt zo plechtig werd gehuldigd, blijft dus eene doode letter voor onze Vlaamsche bedienden*” werd naar *Het Handelsblad* (10 mei 1898) geschreven.

Repressief optreden in Antwerpen

In juni 1898 trof minister De Smet de Naeyer om uiteenlopende redenen zware tuchtmaatregelen tegen een aantal Waalse en Vlaamse douaniers.³⁴

Bij de sancties tegen de Waalse douaniers ging het om hun betrokkenheid bij de agitatie tegen de gelijkheidswet. Het desbetreffende voorstel was door de Kamer in 1896 vrij probleemloos aangenomen, maar in 1897 door de Senaat verworpen.

32. AP, Kamer 1898-1899, 29 november 1898, p. 116.

33. AP, Kamer 1898-1899, 29 november 1898, p. 112.

34. Gereconstrueerd aan de hand van ‘Interpellation de M. Coremans sur la situation des douaniers en pays flamand et l’interpellation de M. Lorand sur le déplacement de certains douaniers d’Anvers’, AP, Kamer 1898-1899, 29 november, pp. 111-130; alsook T. COOPMAN en A. SIFFER, *De Taalstrijd*, II, 1898-1899, pp. 165-173 en via A. BOSSAERTS, F. VAN LAAR en L. PLESSERS, *Het Vlaamsch Programma*. Verslag over de Vlaamsche grieven en hun herstel, Antwerpen, 1906, pp. 122-127.

Dat leidde tot een krachtproef, ook op buitenparlementair terrein. Uiteindelijk werd de wet in maart 1898 door de Kamer en in april 1898 door de Senaat aanvaard. Bevreesd voor hun taalprivileges hadden de franskiljons en de Liges Wallonnes zich in de Vlaamse steden niet onbetuigd gelaten. Dat was ook in Antwerpen het geval. Daar was een Ligue patriotique antiflamingante actief geweest die op 27 maart en 3 april 1898 ter beïnvloeding van de Senaat nog meetings tegen de gelijkheidswet had georganiseerd. Na Vlaamse klachten had een onderzoek uitgewezen dat vier Waalse douaniers (Henquin, Leblond, Bigonville, Pinchart) als lid daaraan hadden deelgenomen en dat de vijfde (Alardin) tot de organisatoren had behoord. Het onderzoek stelde ook vragen naar de verwevenheid van de Fraternelle met de Ligue Wallonne en zo naar de Ligue antiflamingante. De Verbroedering van haar kant had de ministeriële omzendbrief, die het Vlaamse examen tot een mondelinge proef herleidde, discriminerend gevonden. In juni zond zij een petitie met de handtekening van zo'n 400 tolbeambten naar het parlement om de herinvoering van het oorspronkelijke examen te vragen. Ze kreeg de steun van politieke verenigingen als de Nederduitsche Bond en het Katholiek Democratisch Verbond (deelgroepen van de Meetingpartij), die eveneens verzoekschriften stuurden. Laatstgenoemde organisatie was echter zo zorgeloos geweest het vertoog te gebruiken dat de Verbroedering haar bezorgd had. Daardoor kon het centraal bestuur achterhalen dat de petitie geschreven was door tolbeambte Vonck, de secretaris van de vereniging. In de petitie had men zich zeer kritisch uitgelaten over de inhoud van het Vlaamse examen. De hiërarchische overheid werd in opspraak gebracht door te stellen dat agenten slaagden die alleen ja of neen hoefden te zeggen en die daarbuiten niet hadden kunnen antwoorden.

De minister greep nu op zeer harde wijze in. Volgens de algemene onderrichtingen was het aan ambtenaren verboden zich met partijpolitiek in te laten of politieke verenigingen in te schakelen om hun grieven kenbaar te maken. Zij moesten elke manifestatie vermijden die de burgers verdeelde. De Waalse douaniers hadden daartegen gezondigd door actief te participeren in een onduldbare agitatie, zeker omdat de gelijkheidswet al door de Kamer was goedgekeurd. De Vlaamse douaniers hadden valse beschuldigingen geuit tegen hiërarchische oversten, een vorm van subordiatie die behoorde tot het meest laakbare wat een ambtenaar kon doen. Vooral omdat een tegenproef – die afgenomen was van een twintigtal douaniers (Coremans betwistte het exemplarische karakter ervan), in aanwezigheid van twee tolbeambten van Vlaamse origine, die deel uitmaakten van de centrale administratie en door de minister zelf waren aangewezen – de resultaten van het eerste examen had bevestigd. Die groep Vlaamse ambtenaren trad bijgevolg niet op om te strijden voor de rechten van de Nederlandse taal, maar om materieel en persoonlijk eigenbelang.

Tegelijkertijd werden tuchtmaatregelen genomen én tegen de vijf Waalse tolbeambten én tegen Vonck met nog drie andere bestuursleden van de Verbroedering. Twaalf andere Vlaamse bestuursleden werden door hun oversten met straf bedreigd, “*indien ze nog aanleiding gaven tot klachten als die vervat in het verslag van 25 mei 1898 ten hunnen laste opgemaakt*”. Hier werd gezinspeeld op hun deelname aan betogingen gericht tegen de agitatie van de Lignes Wallonnes ten tijde van de strijd voor de gelijkheidswet. Dat het om zware straffen ging, blijkt uit het lot van de Vlaamse tolbeambten:

Onder-luitenant Van den Hulle, in dienst sinds 1871, met een jaarwedde van 2.300 frank (sic), werd naar Lapscheure in West-Vlaanderen gestuurd met een jaarwedde van 2.000 frank;

Brigadier Schauwbroek, in dienst sinds 1872, met een jaarwedde van 2.350 frank, werd naar Zwijnland, een wijk nabij Poperinge, gezonden met een jaarwedde van 1.700 frank;

Brigadier Buysens, in dienst sinds 1872, met een jaarwedde van 2.350 frank, werd naar de Blauwe Kei in Limburg gestuurd en verloor 650 frank;

Tolbeambte Vonck, in dienst sinds 1896, met een jaarwedde van 1.650 frank, werd naar Lanaken in Limburg verplaatst en verloor ook 650 frank.

Het parallellisme toonde aan dat de minister een einde wilde stellen aan de steeds hoger oplopende confrontatie in de Antwerpse toldienst, waarvoor hij de rivaliserende verenigingen verantwoordelijk achtte. Door dit repressief optreden wilde hij orde en discipline herstellen.

Dat veroorzaakte grote opschudding, niet het minst in Vlaamsgezinde kringen. Deze wilden de Verbroedering nu niet in de steek laten en evenmin hun wervingskracht in die kringen verliezen. In Antwerpen, Gent en Brussel werden meetings gehouden. Talrijke verzoekschriften werden verstuurd. Bij de minister werd tussenbeide gekomen door de Antwerpse katholieke parlamentsleden. Ten slotte werd de minister in de Kamer geïnterpelleerd. Daar vonden Vlaamse en Waalse volksvertegenwoordigers elkaar in de verdediging van hun respectieve protégés. De progressieven trokken de problematiek door tot de grondwettelijke rechten: artikel 19 inzake de vrijheid van vergadering en artikel 20 inzake de vrijheid van vereniging, alsook het recht van de ambtenaar om in zijn vrije tijd aan politiek te doen. Er werd ook aangedrongen op de afschaffing van de geheime gedragslijsten, de “*feuilles de signalement*”, die geheime adviezen aan het hoger bestuur bevatten en die mee bepalend waren voor bevorderingen en standplaatsen. Zoals in het ministerie van spoorwegen zou elke ambtenaar het recht moeten hebben zijn blad op te vragen en een eventuele onjuiste annotatie te laten corrigeren. Ten slotte vonden de volksvertegenwoordigers de verhouding tussen feiten en sancties buiten elke proportie en ze drongen aan op clementie. De minister deed toezeggingen in die richting, maar herhaalde dat eerst de rust diende weer te

keren en de partijdige meetings moesten ophouden. Dat gebeurde en enige tijd nadien werden de sancties grotendeels ongedaan gemaakt.³⁵

Verdere evolutie

De examens bleven voor controverse zorgen. De veranderende modaliteiten i.v.m. de inhoud en de beoordeling van zowel de aanwervings- als de bevorderings-examens, alsook de bedoelde effecten, dienden nog grondig te worden onderzocht. Het bleef in elk geval klachten regenen. In 1904 werd een vertoog van de Verbroedering om in Vlaanderen een viertal dienstvragen in het Nederlands te stellen door de minister niet aanvaard. De kritiek op de impact van Waalse oversten bleef aanhouden.³⁶

Vanuit het gelijkheidsprincipe werd ook aangedrongen om voor de examens te kunnen beschikken over officiële Vlaamse teksten van de ambtelijke onderrichtingen (wetten, verordeningen, voorschriften, dienstreglementen). Dit werd nog in 1912 door minister Levie afgewezen. Alle ambtenaren moesten toch Frans kennen, zodat het hier om onnodige aanzienlijke uitgaven ging.³⁷ De weigering hield verband met het vasthouden aan het gebruik van het Frans als enige interne diensttaal, wat door een dienstnota van 17 oktober 1910 bevestigd werd.³⁸ Dat hing op zijn beurt dan weer samen met de aanwezigheid van een aanzienlijk aantal Frans-eentaligen in de centrale administratie.³⁹ Intussen bleven de “*feuilles de signalement*” een geducht wapen in de handen van vijandige oversten tegen

35. *AP*, Kamer 1898-1899, 14 juli 1899, p. 2019.

36. Zie o.m. T. COOPMAN en A. SIFFER, *De Taalstrijd*, IV, 1901, p. 11; *Ons Recht*, 19 april, 29 november en 13 december 1903; *AP*, Kamer 1903-1904, 11 maart 1904, De Backer, pp. 947-948; 15 maart 1904, Maenhaut, p. 979; *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 22 mei 1913, Van Cauwelaert, p. 254; *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 15 februari 1914. Dezelfde klachten vindt men ook terug tijdens de congressen der Vlaamse Bedienden van de Openbare Besturen 1910-1913.

37. *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 5 december 1912, Van Cauwelaert, p. 24.

38. *AP*, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, p. 187; *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1910-1911, 17 februari 1911, Augusteyns, p. 108; *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 22 augustus 1913, Augusteyns, pp. 398-399.

39. Volgens de inlichtingen van G. Borginon telde de centrale administratie 54 ambtenaren: 36 Walen en 18 Vlamingen (of beter 18 die Nederlands spraken). Dat werd door minister Levie betwist, zonder dat hij andere cijfers gaf. *AP*, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, pp. 182, 185; zie ook *AP*, Kamer 1911-1912, 24 april 1912, Van Cauwelaert, p. 1822.

Vlaamsgezinde tolbeambten. Het volstond blijkbaar soms dat men een aanvraag in het Nederlands indiende om al als ruziemaker of tweedrachtzaaier aangetekend te staan. Positief daarentegen was het besluit van minister Levie begin 1912 dat voortaan iedere bediende van zijn gedragslijst kennis mocht nemen.⁴⁰

In Antwerpen zelf was de rust enigszins hersteld, hoewel het conflict tussen de beide verenigingen voortduurde. Zo vroeg Frans Van Cauwelaert op 13 maart 1913 hoe het kwam dat leden van de Verbroedering in de kantoren der tolozichteners en toltoezichters stelselmatig uit de posities van klerk werden geweerd en dat die functies voorbehouden bleven voor leden van de Franstalige organisatie. Hij legde een verband met de ongelijke bestraffing bij eventuele fouten.⁴¹ Toen de Verbroedering niet inging op pogingen om de eenheidsorganisatie te herstellen, bleef dat niet zonder gevolg. Zo besliste directeur-generaal Pochez op 5 februari 1907 dat geen uitstappen per groep meer werden toegelaten buiten de gemeente omdat te veel afwezigheden op dezelfde dag schadelijk waren voor de dienst. Daarmee werd de fanfare geïsoleerd. Protesten in de pers en parlementaire interventies haalden aanvankelijk weinig uit. Pas in juni 1911 werd de maatregel ingetrokken.⁴² Bovendien was het niet gemakkelijk om politiek neutraal te blijven, zeker niet nadat minister Levie, met het oog op de cruciale parlementsverkiezingen van 1912, de Verbroedering de facto als belangengroep had erkend en aan bepaalde sociale verzuchtingen was tegemoetgekomen.⁴³

Daarbij bleef de vraag gesteld naar de modaliteiten van een samenwerkingsverband met de Walen in functie van gemeenschappelijke belangenbehartiging. Fusionering bleef de Verbroedering afwijzen, ook waar het om de Union douanière anversoise ging, die de Fraternelle had opgevolgd.⁴⁴ Volgens haar diende geen keuze gemaakt tussen 'stambelangen' of stoffelijke belangen. Beide hingen samen en voor het wegwerken van de taaldiscriminatie diende op de francofonen niet te worden gerekend. Wat wel kon, was de oprichting van een nationaal overkoepelend orgaan, dat samengesteld was uit evenveel leden van de Verbroedering en van de Fédération douanière de Belgique. Als voorwaarde werd echter gesteld dat de

40. *Ons Recht*, 21 januari 1912.

41. *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 13 maart 1913, Van Cauwelaert, p. 186.

42. *Ons Recht*, 30 oktober 1904, 11 juni 1905, 25 juni 1911; *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 1 maart en 1 april 1907, 1 maart 1910, 1 juli 1911; *AP*, Kamer 1908-1909, 16 juli 1909, pp. 2005-2007, 2017.

43. Zie o.m. *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 1 mei 1910, 1 juni 1912, 1 juli 1912, 1 en 15 oktober 1912, 15 januari en 1 februari 1914; *De Nieuwe Gazet*, 17, 18, 22, 23, 26 juni 1912; *Ons Recht*, 29 oktober 1911.

44. *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 1 november 1909.

afgevaardigden van de andere bond uitsluitend Waalse tolverenigingen zouden vertegenwoordigen. De onderhandelingen sprongen op deze eis af.⁴⁵ Die machtspositie meende de Verbroedering te kunnen rechtvaardigen door haar uitstraling over Vlaanderen. Niet alleen telde zij in de gehele provincie Antwerpen al zo'n 1.600 leden, maar er was in 1908 ook een Oost-Vlaamse afdeling, in 1910 een Limburgse, in 1911 een West-Vlaamse en midden 1914 een Brabantse. Dat bracht het totaal op ca. 3.000 leden.⁴⁶

De Brusselse agglomeratie

De verfransing van Brussel in de diepte en in de breedte werd mee mogelijk gemaakt doordat het gebied de losprijs van de Vlaamse ontvoogding was geworden.⁴⁷ We kunnen ons afvragen in hoeverre dit bevorderd werd door een bewust gevoerd personeelsbeleid vanuit de ministeries? Het ministerie van financiën levert daartoe uitstekend inleidend materiaal.

De kwestie kwam pas volop in de belangstelling naar aanleiding van een parlementaire vraag van de Brusselse volksvertegenwoordiger Gustaaf Borginon in mei 1913. Hij wilde weten bij hoeveel tolbeambten in het Brusselse stapelhuis aangeduid stond dat zij Nederlands kenden. Het ministeriële antwoord zorgde voor consternatie, zowel wegens de gegevens als wegens de motivering. Bij de gewone tolbeambten kende ongeveer een derde van het effectief Nederlands, de gegradueerden waren bijna uitsluitend Franstalig.⁴⁸

	GRAAD	GETALSTERKTE	'VLAAMSKENNEND'
A.	Tolverificateurs	47	–
B. 1.	Beambten	275	90
2.	Onderbrigadiers	90	6
3.	Brigadiers	5	1
4.	Onderluitenanten	2	–
5.	Luitenanten	1	–
C.	Tolcontroleurs	5	2

45. *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 15 november 1912, 1 mei 1913, 1 november 1913, 1 en 15 december 1913; zie ook *De Werker*, 9 september 1913.

46. *Het Nieuwe Ambtenaarsblad*, 1 december 1908, 1 november 1910, 15 juni en 15 juli 1911, 1 juli en 15 augustus 1913, 1 juni 1914.

47. E. WITTE en H. VAN VELTHOVEN, *Taal en politiek* [...], pp. 83-88.

48. *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 28 mei 1913, Borginon, p. 261.

Dit werd als volgt gemotiveerd: “*De kennis van het Vlaamsch is niet onontbeerlijk voor de ‘tolonderzoekers’ te Brussel; anderzijds is de bevordering der Vlaamsche beambten sneller dan die der Walen. Daarom ook benoemt men over ‘t algemeen voor Brussel slechts Waalsche beambten*”⁴⁹ Er werd dus een beleid gevoerd waarbij Frans-eentaligen ter compensatie in Brussel werden aangesteld, dit ten nadele van tweetaligen die prioritair in Vlaanderen werden ingezet.

Daarop interpelleerde Borginon de regering in de Kamer.⁵⁰ Dat verplichtte de minister zijn beleid toe te lichten. De Vlamingen waren zijns inziens numeriek bevoordeligd. De provinciale administratie van de directe belastingen, douane en accijnzen telde 8.623 ambtenaren: 5.367 Vlamingen en 3.256 Walen, d.w.z. 2.111 Vlamingen meer. Wat de douane zelf betrof (van luitenant tot tolbeambte) maakte hij een onderscheid tussen de dienst aan de grenzen en die aan de stapelplaatsen. Ging men uit van de laatste categorie, dan waren er in Vlaanderen (vooral door het gewicht van Antwerpen) 1.545 ambtenaren, tegenover slechts 144 in Wallonië. In die omstandigheden noemde hij het een aanmatiging om voor de tweetaligen ook nog eens alle ambten in de Brusselse stapelplaats op te eisen. Bovendien was de kennis van het Nederlands er al even weinig nodig als in Wallonië. Dat leidde hij af uit het feit dat van de ongeveer 1 miljoen voorgelegde documenten uit 1912 er slechts een vijftiental in het Nederlands waren opgesteld. Voor die uitzonderingen waren er voldoende Nederlandskennende ambtenaren. Ook Frans-eentalige Waalse douaniers hadden rechten en volgens de vereisten van de dienst waren ze in Brussel op hun plaats.⁵¹

De Vlaamsgezinde volksvertegenwoordigers verwierpen die argumentering. In een tweetalige hoofdstad, die binnen Vlaanderen gelegen was, moest de voorkeur uitgaan naar tweetaligen en mocht men het gebied niet beschouwen als “*un fief de la Wallonie*”. Op een beperkt percentage tolbeambten van de laagste rang na, werd dus niet alleen geen kennis van het Nederlands geëist, maar werd de kennis ervan zelfs een uitsluitingscriterium bij bevorderingen. Nederlandsonkundigen werden dus beloond en konden in een aangename en geambieerde standplaats blijven, terwijl tweetaligen (ook Walen) naar soms afgelegen posten moesten gaan. Dat kwam neer op het systematisch ontmoedigen van Waalse ambtenaren om ook in Brussel Nederlands te leren. Tegelijkertijd werd het verfransingsmechanisme blootgelegd tegenover de lagere bevolgingsklassen die zich aan de taalmacht van de administratie moesten aanpassen. Dit was volledig in tegenspraak met het

49. *Parlementaire Vragen en Antwoorden*, Kamer 1912-1913, 7 mei 1913, Borginon, p. 228.

50. *AP*, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, pp. 181-189.

51. *AP*, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, pp. 184-186.

bestuurlijke credo dat de ambtenaren er waren voor het publiek en niet omgekeerd. Niet het aantal documenten was relevant, wel de relatie tussen publiek en administratie.⁵²

Besluit

Tegen de achtergrond van economische en politieke ontwikkelingen stelde men bij de Vlaamse bedienden een bewustwordings- en organisatiefase vast. De Antwerpse Verbroedering der Vlaamse Tol- en Accijnsbedienden was daarvan de eerste emanatie en de prefiguratie van een snel aangroeiend ambtenaren-flamingantisme. Dit opdringen was niet zonder succes. Zo werd het voortaan in de toldienst onmogelijk om nog Frans-eentalige ambtenaren zonder meer naar Vlaanderen te sturen. Dat succes was echter tegelijkertijd nog erg relatief: de inhoud van het Vlaamse examen, de discriminatie qua vereiste talenbekwaamheid tussen Nederlands- en Franssprekenden, het behoud van het Frans als de interne diensttaal, de francofone machtspositie in de hiërarchie en in de centrale administratie, de interpretatieve mogelijkheden bij de notie 'in contact met het publiek', de compenserende versterking van de Brusselse agglomeratie als francofoon machtsbastion. Vele van deze argumenten zouden nog decennia meegaan.

Men kan daarbij goed de verstrakking van het Vlaamsgezinde standpunt volgen. Het eerste teken was de splitsing van de tweetalige beroepsverenigingen en de oprichting van Vlaamse organisaties die zich daarna als representatief voor Vlaanderen wilden doen erkennen. Zo hadden contacten tussen de Verbroedering der Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden en de Verbroedering der Vlaamsche Hoofdwachters en Treinwachters in 1910 al geleid tot de Vereniging van Vlaamse Staatsbedienden, die kort daarna uitgebreid werd tot de stedelijke en provinciale bedienden. De congressen weerspiegelden het groeiende succes: van 500 naar 1.300 deelnemers in 1913.⁵³ Op tafel lag toen al een radicaal eisenprogramma, geïnspireerd door Lodewijk De Raet, dienstoverste bij het ministerie van nijverheid en arbeid. Zoals het geval was voor het project ter vernederlandsing van de Gentse universiteit (het prioritaire Vlaamsgezinde doel) zou een Commissie het

52. AP, Kamer 1913-1914, 2 december 1913, Borginon, Henderickx, Huysmans, Van Cauwelaert, pp. 181-189; AP, Kamer 1911-1912, 24 april 1912, Van Cauwelaert, p. 1822; AP, Kamer 1913-1914, 18 maart 1914, Borginon, pp. 1449-1450.

53. H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, 1982, pp. 187-188.

voorliggende wetsontwerp (zie bijlage) verder bestuderen en vergelijken met de bestuurlijke situatie in andere meertalige landen.⁵⁴

De inhoud ervan maakte duidelijk dat de basis van het bestaande incrementele bestuursmodel niet langer houdbaar was, dat het flamingantisme het personaliteitsprincipe begon in te ruilen voor het territorialiteitsprincipe. Indien gelijkheid via veralgemeende tweetaligheid niet mogelijk was, dan moest in Vlaanderen juridisch ook een ambtspositie zoals in Wallonië worden geschapen, met daarboven een tweetalig centraal bestuur. Tijdens de Eerste Wereldoorlog en de Duitse bezetting helpt dit mee het activisme verklaren. In de administratie zou de 'ethnic competition' verhevigd worden voortgezet. Bestuursleden van de Verbroedering der Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden zagen de kans schoon voor een groot inhaalmanoeuvre. Zij zouden behoren tot de meest actieve en overtuigde uitzuiveraars van de diensten in Vlaanderen en ze stonden paraat voor de promoties in Brussel.⁵⁵

PROF. DR. HARRY VAN VELTHOVEN
KLOOSTERSTRAAT 1, B-1930 ZAVENTEM

Bijlage

Besluiten van het Tweede Kongres van Vlaamsche Staatsbedienden te Gent in 1911

Er zal eene Kommissie samengesteld worden, waartoe alle Vlaamsche Volksvertegenwoordigers als leden zullen uitgenoodigd worden, om gezamenlijk met bedienden van de verschillende Staatsbesturen het volgende wetsontwerp te bestudeeren, en er over op het aanstaande Kongres verslag te doen:

Artikel 1. - De Nederlandsche taal is de gebruikelijke taal van het Staatsbestuur in de Vlaamsche gewesten, omschreven door de artikelen 1 en 2 der wet van 22 Mei 1878, en voor zijne ambtelijke onderhandelingen en betrekkingen met dat

54. *Verhandelingen van het Tweede Kongres der Vlaamsche Staatsbedienden*, Gent, 1911, pp. 34-35, 60; *Handelingen van het Derde Kongres der Vlaamsche Bedienden van de Openbare Besturen*, Brussel, 1912, p. 16; *Handelingen van het Vierde Kongres der Vlaamsche Bedienden van de Openbare Besturen*, Mechelen, 1913, pp. 33-34.

55. L. VANDEWEYER, Activisten op veroveringstocht in de administratie. Machtsverwerving in het ministerie van financiën tijdens de Eerste Wereldoorlog, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 55, maart 1996, nr. 1, pp. 49-57.

gedeelte van het Rijk. In gemelde taal wordt de briefwisseling gevoerd tusschen het Hoofdbestuur en dezes vertegenwoordigers, ambtenaars, beambten, bedienden en werklieden in die gewesten.

Art. 2. - Niemand zal voortaan als ambtenaar, beambte of bediende, in welken tak ook van het Staatsbestuur in de Vlaamsche gewesten, met inbegrip van het arrondissement Brussel, opgenomen worden zonder bewezen te hebben eene grondige kennis van de Nederlandsche taal te bezitten.

Art. 3. - De Nederlandsche taal zal bij de examens tot werving en bevordering van personeel, voor die gewesten op volstrekt denzelfden voet gesteld worden als het Fransch in de Waalsche provinciën.

De examens zullen voor alle vakken, de talen uitgezonderd, in het Nederlandsch moeten afgelegd worden.

Het Fransch, als tweede taal, zal, in voorkomend geval, in het Vlaamsche land juist hetzelfde gewicht hebben, als het Nederlandsch in de Waalsche gewesten.

Art. 4. - De jury's, voor het afnemen van de examens aangesteld, zullen uitsluitend samengesteld worden uit personen, die bewezen hebben eene degelijke kennis van de Nederlandsche taal te bezitten.

Art. 5 - Alle bestuurlijke verordeningen, besluiten, onderrichtingen, bevelen en dienstregelingen, zullen aan de ambtenaars, beambten, bedienden en werklieden in de Vlaamsche gewesten, in het Nederlandsch opgesteld, overhandigd of medegedeeld worden; evenals de wetten hunnen dienst betreffende.